

flera adliga gods, och Rudbeck var involverad i deras byggande, bland annat på Mörby, Ulriksdal, Karlberg och Venngarn. Frön och växter införskrevs från Holland. Handeln med exotiska växter var uppenbarligen redan då väl utvecklad på kontinenten.

Under 1700-talet blev orangerier och orangeriväxter allt vanligare inslag i herrgårdarnas trädgårdsanläggningar. Många 1700-talsorangerier finns bevarade och Maria Löfgren beskriver flera av dem, däribland Linnés orangeri i den akademiska trädgården där den hängivne professorn kunde odla växter från världens alla hörn, såsom kaffe, kakao, ingefära och banan. Det andra viktiga orangeriet i Uppsala tillkom under Thunbergs tid, nämligen det som fortfarande finns i den nuvarande botaniska trädgården. Först 1805 kunde orangeriväxter flytta in där. Orangeriet i botaniska trädgården är ju särskilt spännande eftersom det bevarat sin ursprungliga funktion fram till i dag. På somrarna ställs lagerträd, agaver och citrusfrukter ut i trädgården, men alltjämt flyttas de in för att vinterförvaras i orangeriet. Det torde vara unikt att ett så gammalt orangeri fortfarande tjänar samma syfte som det en gång i tiden uppfördes för.

En betydande del av boken ägnas också åt odlingens förutsättningar i orangerierna med idel intressanta avsnitt om byggnadsdetaljer, jorden, gödningen, krukorna och skötseln. Det är initierat skrivet. Författaren kan sitt ämne och det är nöje att läsa texten, som beledsagas av ett rikt och upplysningsmaterial. Orangerierna var inte bara förvaringsplatser, utan också ett bevis på makt och status, men speglar också tidens omvärldskontakter och människans vurm för exotiska växter.

DJURPARKSNYTT. Det har inte saknats tidningsrubriker om djurparker under senare år, som schimpanserna i Furuvik, liksom djurens öde i Kievs zoo efter Rysslands anfallskrig. I indiska Bengalen väckte lejonhannen Akbar nyligen hinduiska nationalisternas ilska eftersom den är uppkallad efter en muslimsk moghulhärskare. SVT har våren 2024 i Vetenskapens värld gett utrymme åt den brittiske affärsmannen Damian Aspinalls zookritiska ståndpunkter, en man som också ägnar sig åt att återinplantera zoodjur i vilt tillstånd, däribland gorillor och geparder. Däremot har böcker om djurparker och menagerier varit osedvanligt få det senaste året, så vitt jag kunnat se, dock kan nämnas konstvetaren Katie Hornsteins egensinniga studie av hur lejon uppfattades i 1800-talets Frankrike, *Myth and menagerie. Seeing lions in the nineteenth century* (Yale University Press, 2024). Att djurmåleri inte är en pittoresk genre utan i hög grad har politiska och filosofiska, ja rentav sexuella, konnotationer

framgår av denna studie, som tar sin upptakt år 1794 när det kungliga franska menageriet uppgick i Jardin des Plantes i Paris. Två lejon från Tunis, Marc och Constantine, paraderade i triumf genom Paris gator framför en kortege av stulna italienska konstskatter. Lejonparet blev så småningom ett slags kändisar, avporträtterade av Nicolas Maréchal (1753–1803). Lejon fortsatte strömma till Frankrike. Den franska militären infångade, när de inte krigade, tusentals lejon, leoparder och hyenor i Algeriet för export till Frankrike. På så vis fick lejon en framträdande plats i samtida konstnärers målningar, skulpturer och teckningar. Hornstein belyser därmed betydelsen av levande djur för den franska imperialismen. Hon har med hjälp av tidningskällor kunnat spåra enskilda lejonindivider som kom till Frankrike och blev föremål för konstnärernas intressen. De porträtterades av konstnärer som Jean-Léone Gérôme, Théodore Géricault, Rosa Bonheur, Eugène Delacroix och Antoine-Louis Barye. Denna plundring bidrog till utarmandet av artmångfalden i Nordafrika. Berberlejonet är numera utdött. Det är en mångbottnad bok som stämmer till eftertanke och ger upphov till många frågor.

Monografier över resande menagerier är sällsynta. Ett välkommet bidrag är därför den norske zoologen Fridtjof Mehlums lilla, men mycket innehållsrika skrift *Cuneos Menageri – historien om en omreisende dyreutstilling* utgiven i Naturhistorisk museums rapportserie 2024. Med hjälp av bland annat ett omfattande tidningsmaterial från de nordiska länderna, som numera finns tillgängligt digitalt, kartlägger han Giacomo Cuneo och dennes liv som menagerist. Cuneo var född i italienska Moconesi och kom som immigrant till Skandinavien. Han var mångsysslare men började snart intressera sig för djur som han reste omkring med för att visa upp för publik. Cuneos menageri utvecklades så småningom till ett av de största, med hundratals djur som behövde vård, utrymme och inte minst föda. Cuneo hade förutom mängder av stora rovdjur, apor och diverse hovdjur (däribland renar), även två elefanter, bland dem den berömda Topsy som lyckades rymma på Vikbolandet, men som så småningom kunde fångas in igen. Mehlum spårar menageriet land och rike runt genom åren och särskilt dess begivenheter i Norge. Åtskilliga djur hamnade efter att de dött i zoologiska museisamlingar, bland annat i Göteborg och Oslo, där en del av dem fortfarande finns utställda. Det är en mycket förtjänstfull zoo- och kulturhistoria som tecknas.

Prins Wilhelm, hertig av Södermanland, inbjöds 1912 till noshörningsjakt i Cooch Behar av Maharaja Rajendra. Även om ingen noshörning sköts finns uppgiften med i en nyutkommen bok av L. C. (Kees) Rookmaaker, världens

ledande expert på noshörningar. Boken *The rhinoceros of South Asia* (Brill, 2024) är en uttömmande monografi rörande den indiska pansarnoshörningens kulturhistoria, och innehåller också kapitel om dess förekomst i fångenskap genom tiderna. Boken innehåller dock mycket mer om noshörningar i Sydasiens kulturhistoria. Där finns också kapitel om javanoshörningen och sumatranoshörningen. Det är gediget och uttömmande – bara bibliografin är på närmare hundra sidor – som Rookmaaker och hans medförfattare delger oss i denna omfattande volym.

Djurparksforskning handlar inte bara om zoodjur, framhåller ekologen Paul A. Rees i boken *Zoo studies. Living collections, their animals and visitors* (Cambridge University Press, 2023), som ger en bred översikt över forskning om djurparker, och en hel del aspekter belyses också historiskt, exempelvis om djurparker pedagogiska betydelse, men också om djurparker relevans för den zoologiska forskningen. Den pedagogiska betydelsen är förstås knepig: vill besökarna bli upplysta och vilken nytta tjänar utbildningsuppdraget, en aspekt som djurparkerna ofta använder för att legitimera sig själva? Författaren ställer intressanta frågor i en tid då djurparker är starkt ifrågasatta: kan till exempel en djurpark vara politisk korrekt?

Boken *The canary. Natural history, science and cultural significance*, redigerad av Caçalo C. Cardoso, Ricardo Jorge Lopes & Paulo Gama Mota (Academic Press, 2024), avhandlar utförligt en ornitologisk ikon, som funnits i människans omedelbara närhet alltsedan renässansen, ur alla tänkbara aspekter, inklusive dess domesticerings- och kulturhistoria. Kanariefågeln är förmodligen den första art som domesticerades enbart för att vara till för människans höga nöjes skull.

Ur tidskriftsfloran vill jag nämna *Der zoologische Garten*, som är den äldsta alltjämt utkommande tidskriften rörande djur i djurparker och djur i fångenskap överhuvudtaget. Den började ges ut 1859 som organ för Zoologische Gesellschaft Frankfurt am Main. Redaktören David Friedrich Weinland ville väcka intresse för seriösa observationer av djur genom vetenskaplig undervisning och utbildning, främja akklimatiseringen av nya husdjursraser och för att diskutera Frankfurts zoologiska trädgårds angelägenheter. Snart vidgades emellertid tidskriften till att omfatta alla djurparker i Tyskland och så småningom i hela världen. När Alarik Behm tillträdde som chef för Skansens zoologiska avdelning publicerade han åtskilliga smärre artiklar om uppfödning av olika djur, i dag oumbärliga källor för studiet av Skansens historia. Tidskriften har genomgått många förändringar och utkommit i olika skepnader under

åren, och först på senare tid har artiklar på engelska blivit vanliga, vilket åter gjort tidskriften till ett viktigt forum för djurparker inte bara i Tyskland och Österrike, utan även i övriga världen. Sedan 2019 ges tidskriften ut på Verlag Natur & Wissenschaft i Solingen och redaktör är Theo B. Pagel. Artiklar av kulturhistoriskt intresse publiceras ofta i tidskriften, till exempel Dario Frascetti om isbjörnar i italienska djurparker (2022) och Sonia Weger med flera om manvargar i djurparker i Europa, Nordamerika och Australien (2023). *Der zoologische Garten* är oundgänglig för den som intresserar sig för djurparkernas kulturhistoria, och de flesta äldre årgångarna finns numera tillgängliga online, bland annat bekvämt via Tiergarten Bemburgs hemsida, men också via Wikisource. En populär tidskrift är *Zoo Grapevine & International Zoo News* som ges ut av Independent Zoo Enthusiasts Society med författare som gör skäl för epitetet djurparksentusiaster. Här finns många fina, lättillgängliga artiklar om djurparker och djurparksdjur runtom i världen, varav många är av kulturhistoriskt intresse. En spännande tidskrift är *Journal of Zoo and Aquarium Research*, som nu utkommit i tio årgångar. Den finns tillgänglig som open access (www.jzar.org) och tidskriften innehåller aktuella rön om djurhållning och ex situ-bevarande av olika djurarter. Däremot är historiska översikter sällsynta i denna tidskrift.

Ingvar Swanberg

Notiser och meddelanden

Linneana

MODERNA PERSPEKTIV PÅ LINNÉ. Gustavianum, Uppsala universitetsmuseum, nyöppnade i juni 2024 efter att ha varit stängt för renovering och ombyggnad en tid. Höstens programverksamhet innefattade en samtalskväll, den 1 oktober 2024, med temat ”Moderna perspektiv på Carl von Linné – forskarröster om synen på Linné”. Museichef Mikael Ahlund ledde ett samtal med Hanna Hodacs och Annika Windahl Pontén. Hanna Hodacs är lektor i idé- och lärdoms historia vid Uppsala universitet och har forskat om resande som praktik i forskning och utbildning under 1700-talet, den skandinaviska ostindiska handeln och substitutionen av globala varor som te och kaffe. Annika Windahl